

Sántha József

A rozsdaszíne

(Keresztesi József: *Hamisopera*.

Kritikák 1999–2007, Kalligram, 2007)

Gondolom, jó értelemben vett megszállottság és a kortárs magyar irodalom iránti alázat szükségeltetik ahhoz, ha egy kiadó egy fiatal kritikus gyűjteményes kötetét jelenteti meg, méghozzá ilyen tetszetős és jól szerkesztett formában. A kötet borítója külön talány és megfejtendő ikon (Hrapka Tibor munkája): egy lépésekkel felszántott homokos tengerparton támasztalan létra áll, amelynek tetején egy magányos alak kémleli a halálosan fahéjszínű, részvétlenül sima tenger horizontját, és a lépések, amelyek eme létra körül sűrűsödnek, valamiként csak ritkán adják vissza egy testegész járásának logikáját, sokszor folytatás nélkül abbamaradnak, vagy már eleve egyke lábnyomoknak tetszenek, akárha egy magasabb rendű pecsétőr nyomkodta volna tele láb alakú nyomójával a homokpartot. Mielőtt belelapoznánk, mennyi intellektuális izgalom! Mert a könyv címe is megkapó talány. (A Tolnai Ottóról szóló cikk nem fedi fel teljes mélységében, miért is emelte Keresztesi József egész kötete címéül.) Engem a borító rejtélyével kiegészülve leginkább J. Barth *Az úszó opera* című regényére emlékeztet.

A kötet tartalomjegyzékét fürkészve már mélyebbre ható következtetéseket vonhatunk le: bármennyire gazdag is nagy nevekben, sajnálatosan meg kell állapítani, irodalmunk meghatározó nagyjai (Kertész Imre, Esterházy, Parti Nagy, Závada) az elmúlt néhány évben nem írtak olyan jelentős műveket, mint a korábbi évtizedekben, s mintha a fiatalabb nemzedék is várt képességei alatt teljesítene. (De üdítő kivétel is akad, Nádas, Spiró és Márton László személyében.)

Egy picit gonoszkodó perspektívából nézvést: egy mozgót, mozdulatlant megverselő vad zseni, aki lassan végigjártassa a világlíra összesét; egy egész kötetnyi dilettáns versparódia; Anyegin-strófiákban írt gyermekregény, ugyanilyen formában költött verses regény Paulus tábornokról, enyhe fasisztoid és nőgyűlölő allűrökkel; hexameterekben írt vígeposz, szűkebb pátriák védelmében; francia anyanyelvű író első magyar nyelvű regénye; idős költő hatvan év alatt írt nyolcvan versének kritikus elmarasztalása; egy regény, ami az *Érzelmek iskolájának* szerelmi kettősét rajzolja át a múlt század közepi Magyarországra; Japánban játszódó, a hagyományos japán próza szellemét követő regény... (Egy kicsit sok a különös, a tematika idegtépően szeszélyes). Mindez azonban a legkevésbé sem Keresztesi hibája. *A Hamisopera* az egyik legkitűnőbb reprezentatív kritikagyűjtemény, ami az utóbbi időben megjelent a kortárs magyar irodalomról.

Keresztesi József tényleg a legfontosabb dolgokról beszél, a korszak leginvenciózusabb műveiről szóló kritikáit válogatta össze ebbe a kötetbe. Néhány fontos név és mű bizonyára kimaradt ebből a reprezentációból, nekem egyedül talán csak

Tandori hiányzik, hiszen nélküle bizonyára nincsen mai magyar irodalom, ahogy Esterházy is csak egy nem túl releváns könyvvel szerepel a kötetben.

„Csak az olvasás szereti a művet, tartja fenn vele a vágy kapcsolatát” – jutnak eszünkbe Roland Barthes sorai, mert jó olvasni Keresztesi írásait, bár nem tisztán költői ez a nyelv, valahol kétharmadon áll, közelebb a tudományossághoz, de érződik, hogy mindig elhivatottan és lelkesülten teszi a dolgát. Stílusa visszafogott, ahogy személyessége is, csak néhány helyen engedni láttatni magát. (Egyszer végigröhög egy novellát, máskor gyermekkori olvasmányélményét értelmezi, vagy értelmetlen gesztusokkal bosszankodik ezen-azon.) Humora sokkal életesebb, mint írásából látni, ez az eltakartság kissé talán túlzott szemérmességről tanúskodik, hiszen mind a könyv mottója briliáns és igaz (A kritikusoknak „volt egy közös tulajdonságuk, amely jóval többet számított ezeknél a meglévő jelentéktelen különbségeknél. Egyiknek sem volt igaza.” J. Paulhan), mind azok a részek, ahol mégis csak megvillant belőle valamit. „Ez a könyv természetesen nem a szerző nézeteit tartalmazza, csupán a szövegeit” – írja az előszóban, s így máris kidobhatom a több száz cetlimet, amivel a kötet ellentmondásaira akartam föl hívni a figyelmet. Valóban, néha „szigorú teoretikusnak mutatkozik” (Bán Zoltán András), hogy máshol elnéző legyen mindazzal szemben, amit egyéb cikkeiben állít. „Egy műbíráló – vagy egy műbírálóat tartalmazó gyűjtemény – kvalitásait alapvetően persze nem az egyes kritikákban megfogalmazott értékítéletek jogos vagy kevésbé helytálló mivolta minősíti” (221.)

Amivel azért, bár a kritikus valóban tényérjős és hályogkóvács egy személyben, messzemenően nem érthetnek egyet, hiszen még az utóbbi két szakma nem tudomány-alapú gyakorlását is a helytálló és sikeres jóslások és beavatkozások minősítik. Tehát sok-sok kevésbé helytálló és elhibázott kritikából csak egészen kivételes esetekben állhat össze jó kötet, de jó kritikakötet bizonyára sohasem.

Humorbarát kritikus énem különös örömmel olvassa azokat a sorokat, ahol a szellem satirikus pengéje villan. Ilyen a Szálinger-eposz közösségformáló erejét sejtető sorok után a zárójeles felkiáltás: „meg a veszprémiek! a veszprémiek!” (110.) Ők ugyanis mint „taknyanyelő vajúrók”, „bamba üvegfüvők”, „négyujjú gépkezelők” szerepelnek az eposzban. Hogy tudniillik a veszprémi olvasók, a zalaiak eposzbéli ellenfelei hogyan vélekedhetnek minderről. Jó látni azt is, hogy a kisördög hosszasan üldögél a kritikus vállán, amint Krasznahorkai László regényét olvassa (125). Vagy egy mélyen intellektuális poén Kukorelly regényének elemzése végén: „Gyanúm szerint a *TündérVölgy* akár még abban is segítségünkre lehet, hogy végre felhagyjunk a mimézis fogalmának szitokszóként való használatával” (172).

Sommásan azt is lehetne mondani, hogy a folyóiratokban megjelenő kritikák igenis mindenféle csábeszközt használjanak fel arra, hogy az olvasót valamiként a könyvek közelébe csalogassák. A vágykeltés fokozataiban természetesen a tudományosságon túl sok minden más is eszközül szolgálhat. Helyenként igazi

költővé lesz Keresztesi is, amikor túlcsoordul benne a józanság vagy az elragadtatás. „Vajon létezik-e két különböző fogfájás?” – kérdezi egy helyt (176). Artisztikusan tiszta és szép, amit Csoóri verseskötete kapcsán ír: „A költő nem fél jobban az elmúlástól, mint bárki más. *Szebben fél*” (64). Egzakt és éles az a kép, amit Borbély Szilárd verseihez írott jegyzetében olvashatunk: „Az olajos felszín vibrál csupán, fenyegető szivárványszínben, s ha valaki inna e vizekből, vagy megmártózna bennük, az beláthatatlan következményekkel járna” (75). A cikket így zárja: „Az előfeltétele annak, hogy egyáltalán tragédiaként élhessük meg a magára hagyott, pusztulékony és megváltatlan világ *halotti pompáját*” (78), amivel lényegbevágó sorokat ad Borbély Szilárd szekvenciáinak a megértéséhez. Sok-sok fölös szótól kíméli meg magát a kritikus, ha ilyen képpel tudja magyarázni-ábrázolni, amit mondani akar: „Tóth Krisztina novelláinak hősei terpeszállásban állnak a két világ, a jelen és a gondolkodásmódjukat, reakcióikat, gesztusaikat meghatározó múlt között” (165).

Keresztesi József ahhoz a kritikus-fajtához tartozik, aki, akár egy kiadó, gondolzza magában a szöveget, nemcsak ír róla, aki a tanulmánya megírásának kezdetekor teljes szélességgel és mélységében indítja az elemzést, nem véletlenszerű esetlegességgel bontogatja az elemzendő mű szálait. Érezzük, hogy ez a vélemény nemcsak tárgyismeret, hanem vízió is egyben, amelyben a mű légiesül, anyagból újra szellem lesz, tovább gondolható lelki folyamatok és esztétikai élmények összessége, hogy aztán ezt a teljességet mindig egy szelíd, azt semmiképpen nem szorító ítélet tágasságába zárja, olyan palackba, ami átlátható mégis, ami sokszor átrajzolja bennünk az illető műről kialakított véleményt, tudatosítja a mű esetlegesnek tetsző értelmezési folyamatát, s a máshogy értés (értékelés) visszacsatolásával lesz katartikus.

Ez a túlfinomult udvariasság, otthonról hozott jó módor és szelídség jellemzi írásait. Elemzéseinek logikája és egyenesvonalúsága, anyagbiztonsága néha arra ragadtathatná, hogy súlyosabb ítéletek is elhangozzanak, hogy ki is mondja, amit már meggyőzően bizonyított. De egy bizonyos ponton sosem lép túl. Nem akarja sérteni a szerzők integritását, nem akar személyiségük titkaiban kotorászni. Sosem ragadja el a hév, nem mond olyat, amit a talpas poharak az asztalon már nem bírnának el. Az átgondolt és otthonossá varázsolt mélység nem engedi, hogy sértegesen. Csak épp leereszti a mérőönt, de csak érvek, idézetek sokaságával ábrázol, a végeredményt olyanféleképpen, ítéletszerűen sohasem mondja ki. És ez bölcs dolog. Hiszen nincs is végeredmény. Egy híján mindig élő szerzőkről

ír, nem jó elvetni a *sulykot*. Talán Croisset szelíd bölcsével érthet egyet: „Sosem adtam a tapasztaltat, ez nagyon ostobán festene: de sok mindent megfigyelek, és sosem vonok le semmilyen következtetést, ami csalhatatlan módja annak, hogy ne tévedjünk.” (*Flaubert levelei*, 48.)

A leglényegesebb azonban a felkészültsége és minden dologban való tájékozódása, ami az egész kritikai tevékenységét mozgatja. Nagy apparátus van mögötte, az anyagismeret, így aztán mindig teljes vértzetben szinte beáll az elemzett művek középebe, már a kezdetekben benne van az utolsó mondat summázata.

Bántóan idegen tőle minden esetlegesség, bátran merít mások írásaiból, véleményegészeket vesz át, ha olyan dolgokat lát föltűnni (Térey), amik önmaguk jelentésénél is súlyosabb problémákat vetnek fel a mai magyar irodalomban. Csodáltnivaló logikával hatol át az anyagon, szövegértelmezései, a művek belső ellentmondásait feltáró érvrendszere mindig meggyőző. Kertész Imre regényének (*Felszámolás*) következetlenségeit, szerkezeti trükkjeit szinte egy sztárnyomozó eleganciájával világítja meg. Máskor sem törődik a hírnévvel, Nádas Péter végtelenített regényének elemzésekor észreveszi, hogy a szerző mennyire hajlamos arra (*Párhuzamos történetek*), hogy szereplői a saját tudati szintjüket meghaladóan, esszéisztikusan elemezzék életük problémáit. Frank Kermode hívja fel a figyelmet erre Musilról írott tanulmányában, hogy a nagy terjedelmű regények, Proust és Joyce kivételével, milyen veszélyeket rejtnek: „Musil (...) úgy vélte, hogy a regény mint forma a valóság egy bukott mítoszának felel meg, s ezért kicsapta a regényt, s helyette elbeszélésszerű esszéket írt.”

Különösen szép írása a kötetnek a francia Marc Martin regényének bemutatása (*Járt utat kétszer jár!*). A gondos szövegkövetés, a személyiség sebeinek feltárása sohasem lesz bántó, ugyanakkor utat nyit a mű egyedülálló (mert idegen) magyarnyelvűségének már-már diabolikus, mély értelemmel és jelentéssel bíró, megszenvedett igazságaihoz. Nyitottságára és értékközpontúságára szép példa a Csoóri Sándor verseskötetéről (*Futás a ködben*) írott tanulmány. Azt hiszem, nem vagyok egyedül azzal, hogy bizonyos írók tevékenységét ilyen-olyan okokból már nem kísérem figyelemmel. Megdöbbenő volt hallanom erről a kötetéről, hogy a valós értékektől milyen bennünk épülő előítéletek tántoríthatnak el. Hasonlóan elegáns az Ács Margit kritikakötetéről szóló írás (*A hely hívása*). Nem kétséges, hogy a kritikusnő egyes írásai a kritikusnak örökös tananyagai lehetnének: a lényeglátás szinte művészi erejű megszólalásai a Kertészről, Mátyásról szóló

kritikák. Nem beszélve arról, hogy az 1975-ben írott Kertész-tanulmánya teljes mélységében érti már, hogy mi a regény tétje, és mindezt egy konzervatív, ma jobboldalinak bélyegzett kritikus írja meg.

Éppen Csoóri Sándor egyik gyönyörű verséből emeltem ki írásom címéül azt a sort, amely mélyen rávilágít a jelent elhagyó, időben távolodó kritikai visszhang (s természetesen az eredeti mű) változásaira. „Senki se tudná, kinek a szobra vagyok: / hőse, áldozat-e? / s a rozsdá színére várok-e...” (*Én, a köszobor*). A szövegek nemesedése, halványodása, fakulása egyrészt az anyag eredeti minőségéből adódik, de szerepet játszik a rozsdá színének alakulásában a környezeti hatások keltette erózió is. A savas eső, a szennyezett levegő, a korszellem lassú változása, amely hol kedvezőbb színben láttatja az adott művet (és a róla szóló kritikát), hol pedig véglegesen vagy átmenetileg feledhetőnek ítéli az egykor megcsodáltat.

Az a kilenc év természetesen, ami a legrégebbi kritikák keletkezése és a kötet megjelenése között eltelt, csak kis mértékben módosítja ezt a hatást. Már most érezni vélek némi elmozdulást az egyes szerzők megítélésében. Bármilyen meggyőző és alapos is a kritikus munkája és érvrendszere, némely költői-írói megszólalás felülrétekeltnak mutatkozik a kötetben. Mintha Kovács András Ferenc lírája inkább a kritikus aggodalmát igazolná, mint a kritikus félénken megvallott rajongását. Az egyetlen költészetről, egyetlen metaforáról szőtt álom, és a mindent megverselés heroizmusa belefulladás látszik a szöveg-és szereptengerbe. Valami hasonló belső folyamat része lehet ez, ami valamikor Juhász Ferencsel történt. A ma is csodálandó kötetei után (pl. *Harc a fehér báránnyal*), a szöveg fokozatosan maga alá temette a költőt, mindenféle bizonyítható költői személyiség nélkül omlottak és burjánoztak a szövegek, hogy aztán úgy érezzük, az évtizedek során végképp kiírta magát a mai magyar költészet első vonalából. Hasonlóan túlságosan egysíkúnak tűnik Parti Nagy költészete is. Ez a fajta költői játékoság, lebilincselő nyelvi humor és a dilettantizmusban rejtező felülírhatatlan báj nem képes arra, hogy örökké megújuljon, nem tudunk mindig csak a költői eszközök és nyelvi bicsaklások végtelenségére figyelni (bár természetesen ez a teremtető nyelv kellett ahhoz, hogy Parti Nagy más műfajokban is különöset és maradandót alkosson).

Egy bizonyos megszólalás, bármilyen briliáns lelemény is, ha nincs meg a személyiség teljességének az aranyfedezete, ha nem egy anyagból készült a szobor, a külső máz idővel rozsdásodni kezd. Krasznahorkai prózájának olvasásakor azt érzem, hogy a távol-keleti témájú írásainak valahogy nincs tétje, olyan díszlet marad a távoli világ és tudós hitelességgel ábrázolt kultúra, mint egyik korábbi regényében a mongol–kínai határon felállított homlokzat-állomás (*Az urgai fogoly*), amely mögött nincs épület. A nyelv teremtő szépsége és mivéssége nem elegendő, hogy kimentse a szöveget a gondolatok állandó sodrásából, és műlhatatlanul valami személyeshez, megrázóan átélthez kösse.

Érdekesen eltúlzottnak érzem azt az egységes kritikai fo-

gadtatást, ami Závada Pál *A fényképész utókor*a című regényének a Flaubert-remekművel való rokonságát elemzi. Sokkal fontosabbnak látom e regény kapcsán a bennfentes elbeszélői hang sikerületlenségét, ami semmi esetre sem rímel Flaubert stílusának belső, megunhatatlan dallamaival.

A kötet legsúlyosabb kritikai dolgozata talán a Térey-tanulmány. Maga a jelenség (a *Paulus* c. verses regény és Térey költészete) sokértelműsége és bonyolultsága indikálja, hogy Keresztesi az egész Téreyről szóló szakirodalmat megidézi, minden súlyosabb mondást mérlegel, minden mások által kifejtett álláspontot ütköztet. Így jön, jöhet létre a korszak egyik legmélyebb kritikai megszólalása, amelyben minden szempont teret kap, minden ítéletnek utánajár, és bár nincs megnyugtató válasz, nem is lehet, de olyan intellektuális élményben van része az olvasónak, amit kritika régen nem adott neki. A kritikus mintha végig kívül maradna az eseményeken, nagyon alapos és szigorú bizonyos jelenségek megítélésében, de nem lépi most sem át azt a határt, amikor az elemzettet benső lényegének átjárhatatlansága miatt büntetné. Jelen sorok írója a tündökletes logikával felépített és anyagerős, gondolatilag szinte túlomló tanulmány végén bizony súlyosabb következtetéseket is levont volna a megidézett sorokból: „Népem ügynökként buzdítom, / S ha örömet lelsz páli szóban / Jusson eszedbe Térey / Ki Pál lépteit mérte ki.” Mi az hogy „ügynökként buzdítom”, mi az a „páli szó”, és hát az egész egy kicsit blöff, azon túl persze, hogy a regényt olvasván rossz kedvünk tele sosem múlik.

Apróság talán, de mélyebb jelentése is van annak, milyen gyakran használja Keresztesi a provokál szót. Téreyt kívül Varró Dánielre, Nádas Péterre, Marc Martin-re, részben Bán Zoltán András kritikusi tevékenységére is, és ilyen összefüggésben ez a fogalom kissé üres és tartalmatlan, mint a felsorolt írók habitusának különbözőségét figyelembe véve ez nyilvánvaló. Ha a szerzői szándék őszinte, és a művészi megvalósítás nem áll ellen az anyagnak (Marc Martin), akkor egészen más ez a jelenség, mint abban az esetben, ha a szerző valóságos szándéka az olvasó érzékenységének irritációja (Térey), vagy Bán esetében, amikor a kritikus következetesen szembe megy az elfogadott normákkal, de mindezt egy elvszerűen lefektetett, végiggondolt és részben indokolt ízlésvilág bemutatásakor teszi. Korántsem érdektelen, hogy Bán számtalan megsemmisítő bírálata között, hogy, hogy nem (Ács Margittal, Spiró Györggyel együtt) már korai írásaiban kitüntetett szerepet kap Kertész Imre *Sorstalansága*, kiemelve a posztmodern regénydömpingből, amikor még az író idehaza is kevesen értették.

Ugyanúgy szembetűnő Keresztesinél a techné mindenekelőtt-valósága. Néha, különösen, ha költészetről esik szó, ez az igazi mérce, a technikai dolgok lenyűgöző tudása, holott a magyar irodalom legnagyobb hatású alakjai esetleg hadilábon álltak ezzel-azzal, néha a rímmel, néha a ritmizálás eshetne kifogás alá (Ady, Pilinszky), s így a kötetből áradó kép egy kicsit hamis, a tökéletes technikai tudás korántsem záloga az originális nagy költői teljesítménynek.

Ezek azonban nem sokat vonnak le a kötet nagyvonalú, ám tanárosan pedáns elemzés-érzékenységből. A kortárs magyar irodalmat ismerőknek a reveláció erejével ható gondolati regénynek tűnik, ahol az író-hősök a hónap alatt cipelt művel lépegetnek, s mindig mindennél fontosabb az ott búvó kötet, a benne található szöveg, a *szent szöveg*, amit, akár egy még élő és érzékeny organizmust, a beléjük záródott szerkezet, logikai összefüggések láncolata, a stílus ilyen-olyan szövevei, a gondolatosság fluiduma tesz elevenné.

Szentesi Zsolt

„Poligráfia” a nyelvhusban tobzódásról (Németh Zoltán: *Parti Nagy Lajos*, Kalligram, 2006)

Immár mintegy másfél évtizede Parti Nagy Lajos megkerülhetetlen alkotója a jelenkor magyar irodalmának, még hozzá olyannyira, hogy ebben a legkülönbözőbb szemléletű és beállítottságú irodalomkritikusok és -történészek közt is nagyjából egyetértés van, azaz szerzőnk több kanonikus struktúrába is beépült – ha nem is ugyanolyan mélységben és ugyanazon apektusból. Elismertségét számtalan díj is ekesen jelzi (ezek felsorolását lásd a könyv 272. oldalán), sőt – s ennek is megvan a maga jelentősége, annál is inkább, mert sajnos nem túl gyakori jelenség napjainkban – a szélesebb olvasóközönség számára is jobbára ismert, talán nem túlzás azt sem állítani, viszonylag olvasott író. Így természetesen mondható, hogy (eddig) életművének feldolgozása szükségessé vált, s ez bekerült a Kalligram Kiadónak az egyetemes magyar irodalomtörténet-írás szempontjából is kiemelkedő jelentőségű, több igen kiváló kismonográfiát felmutató *Tegnap és Ma* (Kortárs magyar írók) sorozatába.

Az oeuvre feldolgozására az a Németh Zoltán vállalkozott, akinek ugyane sorozatban 2001-ben már napvilágot látott a fiatalon elhunyt (cseh)szlovákai magyar szerzőről, Talamon Alfonzról szóló könyve, mely már akkor felmutatta Németh irodalomtudósi és irodalomtörténeti kvalitásait éppúgy, mint az elemzett alkotó illetve mű(vek) iránti empatikus készségét (sőt, személyes érintettségét, ami ugyanakkor egyáltalán nem akadályozta abban, hogy ha szükséges, szigorú ítésként tekintsen mind a jobb, mind a kevésbé sikerült szövegekre).

A Parti Nagy Lajosról megírt monográfia szerkezeti felépíté-

se alapvetően eltér ezen irodalomtudományi műfaj ismert, tradicionális formájától – leginkább két ponton. Amint erre Németh a bevezető *Előszó*ban is utal: „A kötet tulajdonképpen két önálló könyvet tartalmaz [...]” (9). Az egyik egy hagyományos (értelmeben vett) monográfia (ez a páros oldalakon olvasható), mely kronologikus rendben veszi sorra és tárgyalja az alkotói munkásság megjelent kötetait (figyelmeztetve-kiemelve természetesen a kapcsolódási pontokra/-at, az előre és visszautalásokra/-at). Ezen értelemben az áttekintés egyszerre nevezhető lineárisnak, diakronikusnak, illetve horizontálisnak. Még a „másik könyv” (a páratlan számozású oldalakon) – mely az életműre mintegy szikronikusnak illetve vertikálisnak tekint – tulajdonképpen egyfajta tanulmánygyűjtemény, mely különböző aspektusokból tárgyalja a szerzői munkásságot, a Parti Nagy-szövegek specifikumait. Van ezek között egészen tág összefüggések felől (például a posztmodern), és van szűkebb, relevánsan szinte csak a Parti Nagy-alkotások horizontjában felvethető szempont ([„*magas*” és „*alacsony*” *kontaminációja*]; *Az irodalom Sárbovárdi Jolán szerint, avagy egy radikális irodalomtörténész*). Nyilvánvalóan merül fel a kérdés: mi az értelme/jelentősége e felépítettségnek, kötetkomponálásnak? Úgy vélem – s erről Németh Zoltán könyve egyértelműen meggyőzőtt – a „második könyv” lehetőséget nyújtott arra, hogy a monográfus behatóan, részletezően, alaposan körüljárva, több vizsgálati szempontot is érvényre juttatva tudjon hosszan értekezni olyasféle részkérdésekről, melyek az életmű kronologikus-diakronikus feltárásakor két okból sem biztos, hogy felmutathatóak (egyáltalán: világosan érzékelhetőek) lettek volna. Egyrészt mert az adott kötet tárgyalásának kereteit (valószínűsíthetően) óhatatlanul szétfeszítette volna, lévén, hogy olyan szerzteágazó utalásokkal, utalásrendszerekkel kellett volna élni, olyasféle (az adott kötethez képest) külsődleges információkat, jelenséghalmazokat kellett volna beléptetni/beépíteni, melyek folytán könnyen szétfolyóvá, netán kaotikussá válhatott volna az éppen adott életmű-részlet elemzése. Másrészt mivel e rész-tanulmányok – amint említettem – szinkronikusnak szemlélik a munkásság egészét, így felmutathatóvá váltak a belső összefüggések, a kapcsolódási pontok, a textusok koherenciája (és divergenciája), a paradigmaticusnak mondható változások, a vezérfonalként felmutatható és ekként megmutatkozó alakításmódok felszíni és mélyrétegbéli specifikumai. Ezen megfontolásoktól vezetettve teljességgel elfogadható az *Előszó* fentebb idézett mondatának folytatása: „s a két könyv fejezetei is önálló részekként funkcionálnak [...]” E kettős szerkesztettséghez/felépítettséghez társulnak a kis lapszéli oldalszámok (az ún. „keresztbeutalások”), melyek kapcsolatot teremtenek a két szövegsík között, lehetővé téve az iménti *Előszó*béli mondat folytatásába foglaltak szerinti befogadást: „vagyis az olvasás bárhol elkezdődhet, és tetszés szerinti útirányokat követhet”. Ez persze legfeljebb csak némi megszorítással igaz, hiszen a tradicionális monográfiát tartalmazó rész fejezeteit (vagyis tehát az életmű egyes kötetinek interpretációit) éppenséggel olvashatjuk tetszőleges sorrendben, illetve a „második könyv” keresztbeutaló oldalszámozásai